

NANDADULAL MANDAL

Assistant Professor

Department of Education

WhatsApp No-9533608266, Contact No-8617528423

Mail id-nandadulalmandal38@gmail.com

22.04.2020, 2nd Year, 5th Period, 5th Paper, 3rd Unit, 3.3

23.04.2020, 2nd Year, 8th Period, 5th Paper, 3rd Unit, 3.3

अधिगन्तुः मैत्रीपूर्णमूल्याङ्कनप्रक्रियायाः विकासः अनुप्रयोगाश्च,

माध्यमिकशिक्षामण्डलानां परीक्षार्थं विविधसौविध्यानि-

अधिगन्तोः मैत्रीपूर्णमूल्याङ्कनं कर्तुं विकाशयितुं च आधुनिकवर्षेषु मनोवैज्ञानिकाः शिक्षाशास्त्रिणश्च परीक्षाप्रणाल्यां समीकर्तुं प्रयत्नमकुर्वन्। फलतः मूल्याङ्कनस्य नवीनदृष्टिकोणस्य आविष्कारोऽभवत्। मूल्याङ्कनेन छात्राणां योग्यतायाः परीक्षणेन साकं छात्राणां प्रगतेः निर्धारणमपि क्रियते। अवनतेः असफलताया वा कारणानि विमर्शनं क्रियते। शिक्षाया उद्देश्यानमपि निर्णयते।

मूल्याङ्कनम् एकं व्यापकं सततप्रक्रिया वर्तते। तत्र तावत् औपचारिकं तथा च अनौपचारिकं कार्यं वर्तते। औपचारिकं नाम सततप्रक्रिया। आङ्ग्ले Formative Evaluation एवं च अनौपचारिकं नाम वात्सरिकं षान्माषिकं वा भवति। आङ्ग्ले Summative Evaluation इति उच्यते। तत्र तु विशिष्टादि अक्षमबालानां मूल्याङ्कनम् अधिकाधिकम् औपचारिकं भवति। यतो हि तेषां धारणक्षमता अधिकाधिकं न भवति। अतः प्रत्यहः कक्षा समाप्तेः अनन्तरं छात्राणां मूल्याङ्कनं विधेयं भवति। अत्र केषुचित् विषयेषु ध्यानं दातव्यम् यत्-

1. कार्यक्रमस्य संयोजकस्य उपरि विशिष्टबालानां मूल्याङ्कनं तथा च तेषां प्रगतौ चालकत्वेन उत्तरदायित्वं भवेत्। मूल्याङ्कनाय सदस्यत्रयं नित्वा एका समितिः

निर्मातव्या। तत्र तावत् एकः वैद्यः, एकः मनोविदः, अन्यश्च एकः विशेषशिक्षकः भवेत्। एते राज्यस्तरे/केन्द्रस्तरे मूल्याङ्कनाय प्रशासनिकविभागेन सह सम्मिल्य कार्यं करिष्यति। विशेषज्ञः राज्यस्वास्थ्यविभागस्य परामर्शानुगुणं नेतव्यम्। यत्र जिला पुनर्वासकेन्द्रं स्थापितं वर्तते तत्र मूल्याङ्कनाय संसाधनानां उपयोगं कुर्यात्।

2. एतेषां मूल्याङ्कनाय सम्यक्परीक्षां कृत्वा समावेशितशिक्षा व्यवस्था करणीया। विशिष्टच्छात्राणां मूल्याङ्कनं सामुहिकं न भूत्वा वैक्तिकं भवेत्। यतोहि एतेषां लज्जा, कुण्ठा, भयं प्रभृतिः हीनग्रन्थिनः अधिकं सक्रियं तिष्ठति। मूल्याङ्कनाय शिक्षकस्य धैर्यं स्नेहः इत्यादिः गुणाः भवेयुः।

3. प्रेति राज्ये राजधान्यां जिलामुख्यालये अन्यस्थानेषु वा यत्र समावेशीकक्षा प्रचलन्ति तथा च 50 प्रतिशतविशिष्टच्छात्राः भवन्ति, तत्र एकं मूल्याङ्कनकेन्द्रं भवेत्। एतदतिरिच्य यत्र 150 विशिष्टबालाः भवन्ति तत्र सर्वकारस्य अनुमोदनं स्वीकृत्य मूल्याङ्कनकक्ष्याम् उपलब्धं कारयेत्।

4. शैक्षिककार्यक्रमनिर्माणाय मूल्याङ्कनप्रतिवेदनम् अपेक्षाकृतव्यापकं भवेत्। विशिष्टबालकः परीक्षाविषये प्रयत्नकर्तुं शक्यते उत् न इत्यस्मिन् विषये पर्याप्तसूचना दातव्या। तत्र एतत् निर्धारणं करणीयं यत् सामान्यकक्षां प्रति प्रेषणीयम् उत् न।

5. विशिष्टबालकस्य मूल्याङ्कनसमये समयं सामान्यबालकेभ्यः अधिकं दातव्यमिति।

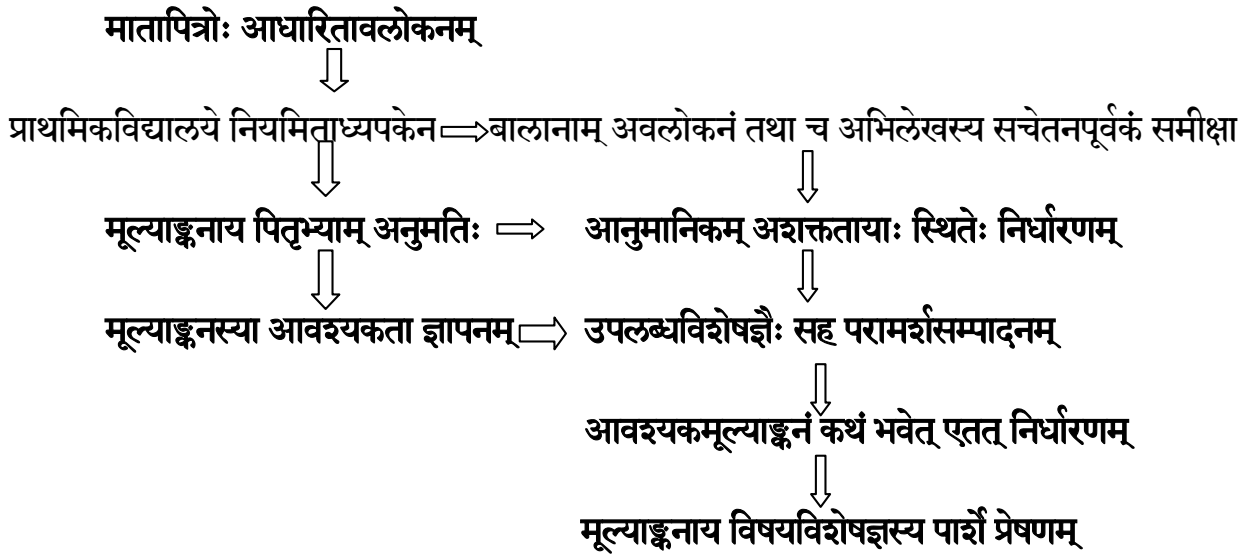
6. यदि अन्धः प्रभृति अक्षमः बालकः भवति तर्हि परीक्षासु लेखकस्य सहायतां नेतुं शक्यते।

7. काठिन्यतायाः मात्रा अधिके सति तेषां मूल्याकनं बिहाय प्रतिवर्षं कक्षायाम् उन्नतिं कारणीयम्।

8. मूल्याङ्कनसन्दर्भे प्रश्नपत्रस्य शब्दावली सरला, सुगमा च भवेत्।

9. क्रियाकलापाधारितमूल्याङ्कनं भवेत्।

मूल्याङ्कनाय सर्वादौ क्रियमानानि कार्याणि

भौतिकरूपेण अक्षमबालानां प्रारम्भिकायुकाले परीक्षणं महत्वपूर्णं वर्तते। अनया बालकस्य न्यूनता दूरीकर्तुं शक्यते। परीक्षणं तावत् सूचारूपेण कर्तुं केचन ध्यातव्यः बिन्दः-1. परीक्षणस्य माध्यमः, समयसीमा, तथा च विषयसामग्री परिवर्धनम्। 2. परीक्षणे प्राप्ताङ्कं, वैक्तिकेतिहासः, साक्षात्कारः, अपि च दैनिकजीवनं निरीक्षणद्वारा उपयुक्तसूचना मेलनं कृत्वा फलप्रदानम्। श्रवण-दृश्य-अधिगम-शारीरिकासामर्थान् मानकीकृता अमानकीकृता परीक्षा भवेत् मूल्याङ्कनाय। मानकीकृतपरीक्षा तु सामान्यविद्यालयीयपरीक्षावत् अस्ति। किञ्च अमानकीकृतपरीक्षायां सरलता सुगमता, नियमेषु च शैथिल्यं दरीदृश्यते। अतः एतेषां मूल्याङ्कनं धैर्यपूर्णसेवा कार्यमिति चिन्तयेत् मूल्याङ्कनकर्ता।

माध्यमिकस्तरे मूल्याङ्कनस्यावश्यकता:-

माध्यमिकस्तरे तावत् सर्वेषां मूलभूतशिक्षां प्रदीयते देशस्य नागररीकानाम्। यतोहि एतस्मात् नागरिकसुस्थं, सवलं, सचेतनं च भविष्यन्ति। ततः उन्नतकक्षायां निर्देष्टेषु व्यवसायिकविषयेषु प्रशिक्षणं स्वीकुर्युः। अतएव माध्यमिककक्षायां विविधविषयान् परम्परागतपरीक्षणद्वारा आधुनिकपद्धतिद्वारा मूल्याङ्कनम् अवश्यं करणीयम्। शिक्षणविधीनां समीकरणे, शिक्षास्तरस्य उन्नतीकरणे च मूल्याङ्कनं सहायकं भवति।

माध्यमिकस्तरे मूल्याङ्कनं द्विविधं भवति। यथा-1. आन्तरिकमूल्याङ्कनं नाम शैक्षिकसत्रे दैनिकगतिविधीनाञ्च परीक्षणम्। 2. बाह्यमूल्याङ्कनं नाम षान्मासिकं, वार्षिकम् च लिखितपरीक्षादयः भवन्ति।

सामान्यतः मूल्याङ्कने चतुष्प्रकाराः विधयः सन्ति-

1. निबन्धात्मकविधिः
2. वस्तुनिष्ठविधिः
3. मौखिकविधिः
4. क्रियात्मकविधिः

1. निबन्धात्मकपरीक्षा-

वर्तमानपरीक्षा निबन्धात्मिका वर्तते। अत्र प्रश्नानामुत्तरं विस्तृतं, शैलीविवरणात्मिका च भवति। अनेन विधिना ज्ञानोपलब्धेः, वास्तविकं परीक्षणं न भवति। छात्राः विषयं ज्ञात्वाऽपि भाषायामधिकाराभावात्, शीघ्रलेखनस्य अभ्यासाभावाद्वा परीक्षायां पराजिताः भवन्ति।

1.लिखिताभिव्यक्तिः- लघु लघु सरलवाक्यलेखनम्।

2.पाठ्यपुस्तकालब्धं विषयज्ञानम्

3.अक्षरविन्यासः

4.सारलेखनं भावाभिव्यक्तिः

5.कवितानां रसानुभूतिः

6.घटनानां वर्णनम्

7.पत्रलेखनं, निबन्धरचना

2.वस्तुनिष्ठपरीक्षा-

निबन्धात्मकपरीक्षाणां दोषाणां निवारणाय मूल्याङ्कने वस्तुनिष्ठपरीक्षाविधानमाद्रियते। अत्रैतादृशानां प्रश्नानां रचना क्रियते, येषामुत्तरं निश्चितं भवति। तेन च परीक्षा विषयनिष्ठा भवति, मूल्याङ्कनञ्च निष्पक्षम् जायते। एषु प्रश्नेषु परीक्षकाणां भेदेऽपि मूल्यनिर्णये भेदो न भवति। अतोऽत्र वैधता, विश्वसनीयतायां दोषो न वर्तते। अत्र काश्चन प्रणाली तावत्-

1.विषयग्रहणकोशलम्

2.सैद्धान्तिकव्याकरणम्

3.अक्षरविन्यासः

4.प्रयोगात्मकव्याकरणम् इत्यादिः

अत्र काश्चन प्रश्नभेदाः परिदृश्यते। यथा-

1.बहुविकल्पप्रश्नः, 2.शून्यस्थानपूरणम्, 3.शुद्धाशुद्धपरीक्षा, 4.तुलनात्मकप्रश्नः,
5.व्यवस्थापनम्, विषयग्रहणपरीक्षा,

3. मौखिकपरीक्षा-

अत्र लेखनकार्यं न भवति। केवलं श्रवणकौशलं, ग्रहणकौशलम्, अभिव्यक्तिकौशलञ्च अन्तर्भवन्ति। विषयग्रहणं स्मरणशक्तिः, उच्चारणस्फुटता, भाषणकौशलञ्च अत्र परीक्षितुं शक्यते। माध्यमिकस्तरे लघुः लघुः मौखिकपरीक्षा भवेत्।

4.क्रियात्मकपरीक्षा-

विशिष्टबालानां बौद्धिकक्षमता स्वल्पं भवति। अतः तेषां व्यवसायिकप्रशिक्षणं दीयते माध्यमिककक्षायाम्। अतः तान् मूल्याङ्कनं विविधकार्यक्रमद्वारा अपि कर्तुं शक्यते।

माध्यमिकस्तरे विशिष्टाक्षमबालानां मूल्याङ्कनाय केचन विधयः भवन्ति। ते तावत्- 1.निरीक्षणप्रविधयः, 2.साक्षात्कारः, 3.प्रश्नावली, 4.अभिलेख इति।

अतः मूल्याङ्कनद्वारा बालानां अधिगमेकाठिन्यतादि विचारं कृत्वा तत् परिहर्तुं शक्यते। तथा च शिक्षण प्रशिक्षणादि प्रक्रियायां परिवर्तनम् आनेतुं शक्यते। अथ च अक्षमदादि बालानां विकेशे, सुनागरिकनिर्माणे, जीवनजीविका निर्धारणे सार्विकं सहायतां प्रयच्छति मूल्याङ्कमिति।